

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНЬОГО СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ЯК НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Тетяна Потапчук,

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». (м.Івано-Франківськ, Україна), tatvolod@ukr.net

Анна Лякішева,

доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, декан факультету педагогічної освіти та соціальної роботи Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна, annamatsyuk@ukr.net

DOI: <https://doi.org/10.29038/2415-8143-2019-02-150-155>

Завдання сучасної вищої педагогічної школи полягає не тільки в тому, щоб дати відповідні професійні знання, а й щоб підготувати педагога, який глибоко розуміє і усвідомлює свою роль у суспільстві, вміє творчо використовувати здобуті знання на практиці, цінує думку колег, використовує передовий педагогічний досвід, критично оцінює досягнуте, володіє ціннісними компетенціями. Вирішення цієї проблеми започатковується у вищому закладі освіти. Становлення ціннісних компетентностей набуває більшого значення у зв'язку з ускладненням і розширенням соціального досвіду, виникненням нових різноманітних форм подання і перетворення інформації, з необхідністю освоєння нових соціальних ролей, із зростанням рівня тих вимог, які ставить до людини суспільство і за дотримання яких вона несе відповідальність.

У статті зазначається, що формування професійної підготовки особистості майбутнього соціального педагога визначається реформуванням сучасної освіти, що вимагає радикальних змін у навчально-виховному процесі, використання новітніх технологій і методів навчання, що сприяли б реалізації інтелектуально-духовного потенціалу майбутніх фахівців та розвитку їх ціннісних компетентностей.

***Мета статті** полягає у розмежуванні термінів «компетентність» і «компетенція», теоретичному обґрунтуванні ціннісних компетентностей майбутнього соціального педагога у наукових дослідженнях. **Методи:** аналіз, систематизація й узагальнення філософської, соціологічної та психолого-педагогічної літератури з метою з'ясування стану розробленості досліджуваної проблеми та уточнення понятійного апарату. **Результати.** Особливістю сучасного етапу розвитку суспільства є ставлення до студента як до найвищої соціальної цінності. Реформування освітньої галузі покликане сприяти орієнтації молоді на засвоєння цінностей у своєму житті й професійній діяльності.*

***Ключові слова:** ціннісні компетентності, професійна підготовка, соціальний педагог, компетентнісний підхід, компетенція.*

Постановка проблеми. Увага до проблеми розвитку ціннісних компетентностей визначається соціально-економічними перетвореннями у країні, що істотно вплинули на українську освіту й створили реальні передумови для її оновлення. Одним із чинників інновацій в освіті виступають запити розвитку економіки і ринкових відносин. Сучасний ринок праці висуває вимоги не до конкретних знань, а до ціннісних компетенцій працівників, затребує їх особистісні якості. Приєднання України до Болонського процесу також визначає необхідність переходу на термінологію, за допомогою якої можна було б описати освітній процес, зокрема його цілі і результати. Стандарти професійної освіти нового покоління вже формулюються мовою компетенцій, проте впровадження компетентнісного підходу в освітній процес вимагає рішення багатьох дослідницьких завдань.

Аналіз наукових публікацій з проблеми дослідження. Ідеї компетентнісно орієнтованої освіти - предмет наукового пошуку українських (Н.Бібік, Л.Ващенко, О.Локшина, Н.Москалюк, О.Овчарук, О.Пометун, І.Родигіна та ін.) та російських (В.Болотов, Ю.Голованова, Е.Зеєр, В.Краєвський, А.Хуторський та ін.) учених. Як зазначають дослідники, компетентнісний підхід в освіті пов'язаний з особистісно орієнтованим і діяльнісним підходами до навчання, оскільки, з одного боку, стосується особистості студента, а з іншого, може бути реалізований і перевірений тільки у процесі виконання конкретним студентом певного комплексу дій. Тож компетентнісний підхід передбачає

трансформування, перш за все, змісту освіти, перетворення його з моделі, яка існує об'єктивно, для «всіх» студентів, на суб'єктивні надбання одного студента, які можна виміряти. Саме тому важливими є усвідомлення поняття компетентності, розуміння того, яких саме компетентностей потрібно навчати і як, що має бути результатом навчання.

Аналіз різноманітних наукових джерел дає підстави виокремити три підходи до визначення співвідношення понять компетенція та компетентність:

- обидва терміни вживаються як синоніми (С. Дружилова, Е.Зеєр, О.Павлова, Е.Симанюк, Дж.Равен та інші).
- чітко розмежовують ці поняття (В.Краєвський, В.Луговий, О.Олексюк, А.Хуторський, Е.Шорт та інші).

Представники *другого підходу* вважають компетенції складовими компетентності (Л.Заніна, К. Махмурян, Н.Меньшикова, І.Перестороніна, Софронова та інші).

Згідно з *третьім підходом* компетентність тлумачать, як здатність до діяльності, а компетенція - коло повноважень певної особи (В.Кальней, О.Пометун, С.Шишов та інші).

Для подальшого користування термінами «компетентність» і «компетенція», зробимо спробу їх розмежування.

Отже, **мета статті** полягає у розмежуванні термінів «компетентність» і «компетенція», теоретичному обґрунтуванні ціннісних компетентностей майбутнього соціального педагога у наукових дослідженнях.

Методи: аналіз, систематизація й узагальнення філософської, соціологічної та психолого-педагогічної літератури з метою з'ясування стану розробленості досліджуваної проблеми та уточнення понятійного апарату.

Виклад основного матеріалу. Вочевидь, поняття «компетентність» ширше за «компетенції». Воно включає разом із когнітивно-знансєвим ще і ціннісно-мотиваційний, відносний і регулятивний компоненти. Компетентність частіше за все розуміють як інтегральну якість особистості, що виявляється в загальній здатності та готовності її до діяльності, заснованої на знаннях, цінностях і досвіді, набутих у процесі навчання і соціалізації та орієнтованих на самостійну та успішну участь у діяльності. Формування компетентності в освітньому процесі висуває на перше місце не інформованість студента, а його вміння вирішувати проблеми в різних галузях. У свою чергу, поняття «компетенція» значно ширше за поняття «знання», «вміння», «навички», оскільки включає спрямованість особистості (мотивацію, ціннісні орієнтації тощо), її здатності долати стереотипи, відчувати проблеми, виявляти проникливість, гнучкість мислення; характер - самостійність, цілеспрямованість, вольові якості. Компетенції розвивають здібності: здатність вчитися, спілкуватися, діяти. Компетенція - це образ, ідеал, взірець, до якого, розвиваючись, вчитель йде і стає компетентним.

На наш погляд, найбільш точно поняття «компетенція» можна визначити як знання, а «компетентність» - як вміння виконувати дії і функції суб'єкта певного виду діяльності, засновані на необхідних знаннях, навичках, особистісних рисах і ціннісних орієнтаціях. Тобто якщо компетенції - це знання, то компетентність - вміння застосувати ці знання та цінності в будь-якій ситуації, ділитися ними, а також постійно поповнювати і розширювати свої компетенції і пам'ятати, що саме по собі знання вже є цінністю.

Таким чином, необхідно чітко усвідомити, що *компетенція* - це, в першу чергу, об'єктивні вимоги до людини, яка виконує певний вид діяльності, зафіксовані у професіограмі або, точніше, в моделі діяльності суб'єкта певного виду діяльності, що реалізується при виконанні тієї чи іншої соціальної ролі.

Компетентність - це категорія, що характеризує ступінь оволодіння конкретною людиною тими чи іншими компетенціями.

В.Луговий зауважує, що у визначенні поняття «компетентність» традиційно найбільш популярними й прийнятними є знання та вміння, натомість менш помітними - цінності, хоча всі вони, на його думку, є основоположними, тобто рівноважливими. Отже, в умовах певної

теоретичної і практичної зневаги до поняття «цінності» слід доводити їх не меншу значущість, ніж знань та вмінь [5, с.394].

Стосовно нашого дослідження необхідно розкрити зміст поняття «цінності» й «ціннісні орієнтації» для визначення сутності та змісту ціннісних компетентностей.

Природу, походження і роль цінностей у житті людини і суспільства вивчає *аксіологія* - вчення про цінність (від грец. *ахіо* - цінність, *logos* - слово, учення).

Проблему цінностей, ціннісних ставлень можна позначити як одну з вічних проблем, породжених самим ходом історичного розвитку цивілізації. Ще давньогрецькі мислителі порушували питання виховання духовного начала в кожній людині. Невипадково основоположними для багатьох наук про людину стали сократівські питання про сенс життя, добро, красу, істину.

От і сьогодні постає проблема пошуку шляхів, засобів повернення до абсолютних цінностей, «сократівської триєдності Істини, Добра та Краси», цінностей життя, що відображають надбання всього людського роду, є його культурною спадщиною.

Складна природа цінностей зумовила різні підходи до їх визначення та класифікації. Німецький філософ-неокантіанець Г.Ріккерт вважав, що існують шість галузей цінностей: наука, мистецтво, релігія, мораль, досконале життя і божественна любов [6, с. 152-180]. В.Василенко розглядає категорію «цінності» з позицій ставлення до неї суб'єкта. Оскільки «цінність» детермінована обома сторонами ціннісного ставлення, то її величина і характер залежать також від визначень суб'єкта (суб'єктивний характер цінностей) і властивостей об'єкта - носія цінності (об'єктивний характер цінності) [2, с. 45]. У тому, що цінність є одночасно і предметом, і ставленням до цього предмета, й полягає особливість категорії «цінність». Існують різні погляди щодо питання природи цінностей і їх розуміння, але в одному філософи єдині: які цінності, такими є суспільство і особистість. Невипадково проблема цінностей виходить на перше місце в перехідні періоди суспільного розвитку.

З точки зору психологічної науки, цінності проходять крізь сферу життєвої діяльності та входять до психологічної структури особистості як форми особистісних цінностей. Вагомий внесок у розвиток психології цінностей зробили О.Леонт'єв, С.Рубінштейн, Д.Узнадзе та інші вчені, чий погляд складають унікальний базис аксіологічної освіти. Поняття «цінність» розглядається як суб'єктивне вираження у свідомості індивіда деяких специфічних якостей предметів та явищ навколишньої дійсності. Науковці зазначають, що той або інший об'єкт стає цінністю завдяки своїй здатності задовольняти певні потреби, інтереси й цілі людини.

З кінця 70-80-х рр. ХХ ст. проблема цінностей починає розроблятися в педагогіці. На думку багатьох сучасних учених і практиків, цінності визначають суть освіти, у тому числі й у вихованні людини. Саме цінності і формування ціннісного ставлення до світу і своєї особистості в ньому є основою змісту і спрямованістю виховання у працях В.Караковського, З.Равкіна, Н.Щуркової та інших авторів.

За визначенням Великого тлумачного словника сучасної української мови, цінність - важливість, значущість чого-небудь [3, с. 1588]. В.Луговий розглядає цінності як продукт емоційно-почуттєвого переживання, що виражає ставлення суб'єкта до об'єкта, співвідносячи останній зі своїми потребами та враховуючи ймовірність їх задоволення, опановуючи це об'єкт [5, с. 396].

На жаль, увага до цінностей серед педагогічного загалу, урахування їх нарівні із знаннями та вміннями, що становить зміст так званого аксіологічного підходу в педагогіці, залишаються незначними. В офіційній освітній діяльності їх здебільшого навіть не згадують, оперують переважно якщо не виключно знаннями, то лише доповненими уміннями та навичками. Тому дослідження в руслі аксіопедагогіки і психології особистості слід усіяко підтримувати.

В історії педагогіки простежуються зміни, пов'язані зі зміною схоластичних теорій навчання на пояснювально-ілюстративні, і пізніше - на проблемно-розвивальні. Посилення демократичних тенденцій приводило до розвитку нетрадиційних форм і методів навчання.

Суб'єктивне ж сприйняття і привласнення педагогічних цінностей визначаються багатством особистості вчителя, спрямованістю його професійної діяльності.

У зв'язку з цим на особливу увагу заслуговує виховний аспект теорії цінностей, викладений у працях М.Боришевського, Т.Бутківської, В.Гриньової, С.Золотухіної, І.Зязюна, Н.Розов та ін., у яких показано, що виховання передбачає вибір, оцінку, ставлення особистості до конкретних явищ, «цінностей» і «нецінностей», визначає ставлення індивіда до сукупності цінностей. Крім того, науковці зазначають, що суспільні цінності повинні бути переведені в особистісні, в цінності певної конкретної людини, оскільки цінність, неусвідомлена й неперероблена свідомістю, ніколи не стане ядром активної діяльної позиції людини. Без цього неможливе засвоєння моральних норм, притаманних тому або іншому суспільству. Отже, предметне втілення цінностей здійснюється тільки шляхом цілеспрямованої діяльності людей, орієнтованих на ці цінності.

Тож, аналізуючи різні наукові підходи, можна зробити такі висновки: у понятті «цінність» виділяються об'єктивні його якості, що не залежать від людини, стають цінністю в момент пізнання й оцінки людиною, тобто в момент суб'єктивного сприйняття. Не можна розглядати цінність поза людиною, тому це поняття завжди включає відомості про об'єкт, відношення до об'єкта, його оцінку, що і є суб'єктивним відображенням об'єктивного світу.

Незважаючи на багатогранність і неоднозначність природи цінностей, генезисний розгляд цього поняття дозволяє виділити три основні значення. По-перше, цінність пов'язується із визначенням предметних якостей явищ, в основі яких лежить практичне й емоційне ставлення людини до предметів та явищ, що оцінюються нею; по-друге, це поняття характеризує моральні категорії, які визначають, у тому числі, і психологічні характеристики людини; по-третє, цінність відображає визначення соціальних явищ, що характеризують стосунки між людьми. Тобто категорія «цінність» поєднує в собі не тільки знання про предмет, але й ставлення до нього, головне ж, що цінність є регулятором соціальної поведінки. Що ж стосується технологій прищеплення цінностей, то останні не можуть бути ефективно сформовані способом, подібним до трансляції знань. Адже знання не тотожні цінностям, а знання про цінності ще не забезпечують особистісного їх сприйняття. Можливо, єдине спільне у цих двох випадках (формування знань і цінностей) - це те, що педагоги мають бути носіями відповідних, в одному випадку, знань, а у другому, цінностей [8].

До визначення найбільш значущих цінностей можна підійти як теоретичним, так і емпіричним шляхами. Ціннісні компетентності мають бути поділені на загальні (ключові) і спеціальні (предметні). Для з'ясування ціннісних компетентностей доцільно, перш за все, виявити їх наявність у найбільш успішних та авторитетних людей. Адже навряд чи людина з хибними ціннісними орієнтаціями, досягне життєвого успіху і стане зразком для інших. При цьому може виявитися, що в різних культурах існують цінності, діаметрально протилежні за змістом [5, с. 398].

Вибір значущих для суб'єкта цінностей здійснюється відповідно до його ціннісних компетентностей і складається під впливом соціокультурного досвіду особистості. Цінності є об'єктивною основою формування ціннісних компетентностей, але вони засвоюються лише за умови прийняття їх особистістю, відповідності потреб та інтересів ціннісним компетенціям, тобто в тому випадку, якщо особистість ідентифікує себе з ними, виявляє в них особистісний зміст.

Ціннісні компетентності пов'язані з *ціннісними орієнтирами* того, хто навчається, його здатністю бачити і розуміти навколишній світ, орієнтуватися в ньому, вміти вибирати цільові та смислові установки для своїх дій і вчинків, ухвалювати рішення.

У педагогічній літературі проблема формування ціннісних орієнтацій досліджується у зв'язку з розвитком і вихованням конкретних цінностей, що мають бути особистісно прийнятні в певній соціальній групі. Так, ціннісні орієнтації особистості аналізуються у взаємозв'язку з формуванням соціальної позиції особистості (Т.Мальковська), вивчаються в контексті педагогічної діагностики (В.Петрушин).

Професійно-ціннісні орієнтації в науковій літературі розглядаються за такими напрямками:

- як система установок, що визначає здатність особистості до саморегуляції, самовизначення, виступає мотиватором діяльності, визначаючи та спрямовуючи поведінку особистості до рефлексії, на досягнення поставлених цілей [1];
- як засіб диференціації особистістю об'єктів професійної діяльності за їх значенням [4];
- як ставлення особистості до об'єктивних цінностей суспільства, що спонукає до усвідомлення їх як потреб, що мотивують поведінку і за якими вчитель співвідносить своє життя і педагогічну діяльність [7].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, розуміння поняття цінностей та ціннісних орієнтацій є багатоплановим. Якщо з позицій соціально- педагогічних наук ціннісні орієнтації розглядаються як специфічні утворення у структурі особистості, що визначають зразки поведінки, діяльності, спілкування, як система цінностей, усвідомлених особистістю, керуючись якими можна сформулювати позитивну мотивацію нормативної поведінки, то в циклі філософських наук поняття «ціннісні орієнтації» співвідноситься з категоріями «норми і цінності» або ж «ідеали» особистої і суспільної діяльності. Усі ці підходи, безперечно, взаємодоповнюють один одного, розкривають ті або інші риси ціннісних орієнтацій як суспільного, так й індивідуального феномена.

Аналізуючи вищесказане, слід наголосити на близькості понять «ціннісні компетентності» і «ціннісні орієнтації», але, без сумніву, «компетентності» ширше за значенням, ніж «орієнтації». Останні тільки орієнтують на поведінку особистості бачити і розуміти навколишній світ та надто налаштовані на економічне спрямування. Виходячи з ключової ознаки компетентностей як реалізаційної здатності, спроможності людини, цінності слід розглядати як людські компетентності. Адже вони виражають певний аспект здатності, спроможності, а саме: кількісну величину та якісну характеристику реалізаційного прагнення, без наявності якого реалізація у принципі не може відбутися. Інакше кажучи, людина насамперед робить не те, що знає чи вмє, а що хоче, до чого прагне, навіть якщо і не обізнана з об'єктом діяльності та не має знань для досягнення бажаних цілей. Звідси випливає, що цінності є мотивувальними компетентностями, певними спрямовувальними і прискорювальними драйвами людської поведінки, діяльності, зокрема професійної. Педагогічна наука, базуючись на даних психології, зміст ціннісних орієнтацій особистості пов'язує з мотиваційно- потребовою сферою, оскільки цінності є тим феноменом, котрий безпосередньо стосується мотивів самоактивності індивіда, адже джерелом активності особистості виступають потреби, завдяки яким виникають ті чи інші цінності. До змісту ціннісних компетентностей, окрім мотиваційно- емоційного компонента входять ще когнітивний і творчо діяльнісний, тобто поняття «ціннісні компетентності» ширше.

Джерела та література

1. Ахияров К. Ш. Формирование ценностных ориентаций будущих учителей. *Педагогика*. 2002. № 3. С. 51-60.
2. Василенко Л. М. Взаємодія вокального і методичного компонентів у процесі професійної підготовки майбутнього соціального педагога: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.02. К., 2003. 20 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови [уклад, і голов, ред. В. Т. Бусел]. К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
4. Гриньова В. М. Проблема цінності в психолого-педагогічній літературі. *Проблеми особистісної орієнтації педагогічного процесу*: зб. наук. пр. Харків, 2000. С. 26-33.
5. Луговий В. І. Формування ціннісної компетентності науково- педагогічних працівників - важлива умова їх успішної діяльності в сучасній вищій школі. *Проблеми освіти : наук. зб. Ін-т інновац. технологій і змісту освіти МОН України*. К., 2010. Вип. 63, Ч. 1. С. 3-9.
6. Риккерт Г. О системе ценностей. М., 1914. Вып. 1. С. 152-180.
7. Слостенин В. А. Методика воспитательной работы : уч. пос. для вузов / под. ред. В. А. Слостенина. М. : Akademia, 2004. 2-е изд. 144 с.
8. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы образования. *Народное образование*. 2003. № 2. С. 58-64.

References

1. Akhyarov K. Sh. (2002). Formation of value orientations of future teachers. *Pedagogy* 2002. No. 3.
2. Vasilenko L.M. (2003). Interaction of vocal and methodical components in the process of professional training of the future social teacher: author's abstract. *dis Cand. ped Sciences: 13.00.02. K.* [in Ukrainian].
3. Great explanatory dictionary of contemporary Ukrainian language [mode, and heads, ed. V. T. Busel]. (2009). K.; Irpin: Perun University. [in Ukrainian].
4. Grinyova V.M. (2000). Problem of value in psychological and pedagogical literature. *Problems of the personal orientation of the pedagogical process: Sb. sciences Kharkiv Ave.* [in Ukrainian].
5. Lugovyi V. I. (2010). Formation of value competence of scientific and pedagogical workers - an important condition for their successful activity in modern high school. *Problems of education: sciences. save Inn of Innovations technologies and content of education of the Ministry of Education and Science of Ukraine. K.* [in Ukrainian].
6. Rickert G. (1914). On the value system. *Moscow, Issue 1.* [in Russian].
7. Slastenin V.A. (2004). *Method of educational work: sch. pos. for high schools / under. edit V. A. Slastenin. M, Akademia, 2nd ed.* [in Russian].
8. Khutorskaya A.V. (2003). Key competencies as a component of a personally oriented educational paradigm. *Folk education. No. 2.* [in Russian].

Татьяна Потапчук, Анна Лякишева. Формирование ценностных компетентности будущих социальных педагогов как научно-педагогическая проблема. В статье отмечается, что формирование профессиональной подготовки личности будущего социального педагога определяется реформированием современного образования, что требует радикальных изменений в учебно-воспитательном процессе, использование новейших технологий и методов обучения, способствующие реализации интеллектуально-духовного потенциала будущих специалистов и развития их ценностных компетенций. **Цель статьи** состоит в разграничении терминов «компетентность» и «компетенция», теоретическом обосновании ценностных компетенций будущего социального педагога в научных исследованиях. **Методы:** анализ, систематизация и обобщение философской, социологической и психолого-педагогической литературы с целью выяснения состояния разработанности исследуемой проблемы и уточнения понятийного аппарата. **Результаты.** Особенностью современного этапа развития общества является отношение к студенту как к высшей социальной ценности. Реформирование образования призвано способствовать ориентации молодежи на усвоение ценностей в своей жизни и профессиональной деятельности.

Ключевые слова: ценностные компетентности, профессиональная подготовка, социальный педагог, компетентностный подход, компетенция.

Tetyana Potapchuk, Anna Lyakusheva. Forming valuable competencies of the future social pedagogue as a scientific-pedagogical problem. The article states that the formation of the professional training of the personality of the future social teacher is determined by the reform of modern education, which requires radical changes in the educational process, the use of advanced technologies and teaching methods that would promote the intellectual and spiritual potential of future specialists and the development of their value competencies. **The purpose of the paper** is to delineate the terms "competence" and "competence", the theoretical substantiation of the value competencies of the future social teacher in scientific research. **Methods:** analysis, systematization and generalization of philosophical, sociological and psychological-pedagogical literature in order to find out the state of development of the problem under investigation and clarification of the conceptual apparatus. **Results** The peculiarity of the modern stage of society's development is the attitude towards the student as the highest social value. The reform of the educational branch is intended to promote the orientation of young people to the acquisition of values in their lives and professional activities.

The task of modern high school is not only to provide the relevant professional knowledge, but also to prepare a teacher who understands and understands his role in society, is able to creatively use the acquired knowledge in practice, values the opinion of his colleagues, uses advanced pedagogical experience, critically evaluates the achievement, possesses value competencies. The solution to this problem is initiated in a higher education institution. The formation of value competencies becomes more important in connection with the complication and expansion of social experience, the emergence of new diverse forms of representation and transformation of information, the need for the development of new social roles, with the increase in the level of those requirements that the society sets and to which society it is borne responsibility.

Key words: value competencies, professional training, social pedagogue, competence approach, competence.

Стаття надійшла до редколегії 03.06.2019 р.